Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013, p. 633-644, ANKARA-TURKEY

DESTANLARIN EĞİTİMDEKİ İŞLEVİ/ ATASÖZLERİNİN DESTAN METİNLERİ İLE ÖĞRETİLMESİ*

*Münir CERRAHOĞLU***

ÖZET

İnsanlık, tarihin en eski dönemlerinden itibaren duygu, düşünce ve hayalleriyle yoğurduğu kültürel mirasını söz aracılığıyla korumuş, yaşatmış ve sonraki kuşaklara yine sözlü olarak aktarmıştır. Bu aktarım sese bir ahenk katılmak suretiyle yapısında belli bir ritim ve ölçü barındıran ve ses benzerliği olan destan metinleri ile yapılmıştır.

Türk kültür tarihi sürecinde destanların kamuoyu oluşturma, reklam ve habercilik, eğitim ve kültürün yaşatılması ve sonraki kuşaklara aktarılması, hoşça vakit geçirme gibi işlevleri olmuştur.

Şiir dilinin dinleyicide kulak zevki uyandıracak şekilde birbiriyle uyumlu kelimeleri aynı mısrada, dizede veya dörtlükte yer alması kelimelerin insan üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Şiir dilinin vazgeçilmez unsurları arasında yer alan duygu değeri, dilin/kelimenin ses değeri, ahengi, musikisi ve ritmi öğrenmeyi daha zevkli ve istekli hale getirmektedir. Bu bağlamda ilk ve orta öğrenim öğrencilerine atasözlerinin öğretilmesinde şiirden özellikle de âşık şiiri metinlerden yararlanılması, destan metinlerinin atasözleri ile öğretilmesi öğrenme sürecine büyük katkı sağlayacaktır. Ders kitaplarında cümleler halinde yer alan ve ezber gerektiren atasözlerinin öğretimi, şiirin ses ve anlam bakımından etkileyici yönünün eğitim sürecine katılmasıyla birlikte daha zevkli hale gelecek, öğrencilerin anlama düşünme ve yorumlama konusunda düşüncelerine yeni bir boyut kazandırılmış olacaktır.

Bu çalışmada ilk ve orta öğrenim öğrencilerine atasözleri öğretilirken şiirin öğrenmeyi kolaylaştırıcı etkisinden yararlanmak suretiyle destan metinlerinden/âşık şiirinden yararlanmanın öğrenimi sürecini hızlandıracağı ve öğrenmenin daha kolay ve zevkli olacağı konusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Destanların işlevi, atasözlerinin öğretimi, âşık şiiri, öğretim metodu

---

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.**

** Yrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: munircerrah@hotmail.com

EPICS FUNCTION OF EDUCATION/ TEACHING OF PROVERBS EPIC TEXTS

ABSTRACT

Humanity, beginning from the most ancient period of the date kneads cultural inheritance with the sensation, thought and imagination and protect through the word, to keep alive and was transferred to the next generation with verbally again. This transfer was added by a harmony to sound and shelter in an abvious rhythm, measure at the structure and was made sound resemblance with epic poem texts.

Epic poems form public opinion at the process of Turkish culture history, to keep alive the culture, education, news and advertisement and to transfer to the next generations, they were functions as spending pretty well time.

Words had been formed positive influence on people, language of poem exciting(arousing) figure ear pleasure at audience, the harmony words with each other was situated in the same line of poetry or quatrian. Language of poem was located in an inevitable elements between sensation value, language/word sound worth, harmony, traditional Turkish music and rhythm brought the learninig more delightful and willing. In this context teaching proverbs to primary and secondary education students benefit from especially lover poem texts, teaching epic poem texts with proverbs would provide more advantage at learning progression. At the course books locating in sentences and teaching proverbs which needs memoration, it will come more pleasurable joining with the effect way of education process by poems sound and meaning way and it will gain new dimention of students comprehensing, thinking and iterpreting topic thoughts.

At this working, while teaching proverbs to primary and secondary education students, poem profits from by learning facilitative impression, benefits from epic poem texts/lover poem will accelarate learning process and will stay on the subject that will be more easy and pleasurable at learning.

Key Words: Functions of epic poems, teaching of proverbs,lover poem, the method of instruction.

Giriş

Yazıyı henüz bilmeyen ilk uygarlıklar duygu, düşünce ve hayalleriyle yoğurdukları kültürel miraslarını söz aracılığıyla korumuş, duygu düşünce hayal ve özlemlerini, istek ve arzularını dil aracılığıyla sözlü olarak aktarmıştır. İnsan içinde bulunduğu psikolojik ortama ve duruma göre konuşmalarını şekillendirmiş, duygusal yaşantısı gereği herhangi bir istek ve dileği gerçekleştiğinde sevinmiş, mutlu olmuş; istenmedik durumlarla karşılaştığın da ise üzülmüş, kaygı duymuştur. Yaşadığı zihinsel ve duygusal olayların kendi iç dünyasındaki etkilerini dış dünyasına ses aracılığıyla yansıtmıştır.

Toplumlar, tarihî süreç içinde oluşturdukları kültürel miraslarını sonraki kuşaklara aktarırken sese hususi bir ritim ve ahenk katmak suretiyle sözlü geleneğin hece ölçüsünden ve özel biçimlerinden yararlanmıştır. Oluşturulan edebî verimler, destan formuna dönüştürülmüş, kullanılan şiir tekniğiyle konuların hafızalarda uzun süreli kalıcılığı sağlanmış böylece edebî verimlerin nesilden nesile geçişi daha kolay hale gelmiştir. Bu bağlamda tarihî ve edebî pek çok bilgiye kaynaklık eden destanlarda, ağıtlarda, atasözlerinde ve kitabelerde şiirli bir dil kullanılmıştır.

"Birçok kuram, şiirin doğuşunu ilk insan topluluklarına kadar götürür. İlk insanın doğa ile mücadelesinde korku, hayranlık, yüceltme, kaçış gibi türlü ruhsal devinimler vardır. Büyü ve taklit (mimesis) ile başlayan ilkel din törenleri, şiirin de yaygınlaşmasını sağlamıştır. Yaşama biçimlerinin değişimi, üretim - tüketim ilişkileri eylem ve müzikle bezeli şiir türlerini doğurmuştur. Törenlerdeki kalıpsal tekrarlar, doğaçlama söyleyişler, epope ve mitoloji, şiirle iç içe olmuştur. İnsan duygulanmalarına paralel olarak şiir, lirik, epik, dramatik, didaktik, pastoral ve satirik olmuştur." (Artun 2004: 2)

Orta Asya ozan baskı geleneği İslamiyet'in kabulü ve Anadolu'nun yeni yurt haline getirilmesiyle birlikte destanlarda teknik ve içerik yönüyle bazı değişimler yaşanmıştır. "Bu gelenek öncülü olan Kamlık ile Ozan-baksı geleneğinden "rüya ve bade" yoluyla geleneğe giriş (initiation ceremonies) rit ve motifleri başta olmak üzere sözlü olmak, kopuzun egemen enstrüman olduğu müzik eşliğinde ve çoğu zaman irticalen icrayı koşma, koşuk, hece ölçüsü, dörtlük birimi gibi unsurlar almıştır." (Çobanoğlu 2007: 13) Ayrıca muhteva yönüyle savaş ve kahramanlık konularının yerine aşk, ayrılık, dinî ve tasavvufî konular sıklıkla işlenir olmuştur. Öğüt ve nasihatlerin ön plana çıktığı destanlarda atasözlerine ve veciz ifadelere yer verilmek suretiyle insanlar iyiye, doğruya ve güzel olana yönlendirilmiş böylece halkın eğitilmesi konusunda önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Ayrıca destanların kamuoyu oluşturma, reklamcılık, habercilik, eğlendirme gibi değişik kullanımlarından da söz etmek mümkündür. Özellikle eğitime yönelik işlevleri incelendiğinde eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarımı ile toplumsal kurallara ve ahlaki değerlere destek verme konuları milletlerin kültürel devamlılığı açısından büyük önem taşır.

Şiir dilinin unsurları arasında yer alan duygu değeri, dilin/kelimenin ses değeri, ahengi, musikisi ve ritmi öğrenmeyi zevkli ve istekli hale getirmektedir. Bu bağlamda düz metinlerden oluşan atasözlerinin öğretilmesinde destan metinlerden yararlanılması, atasözlerinin destan metinleri ile öğretilmesi, öğrenim sürecine büyük katkı sağlayacaktır. Bu durumun bir öğretim metodu olarak benimsenmesi halinde ders kitaplarında düz metinler halinde yer alan atasözlerinin öğretimi öğrenciler için daha zevkli hale gelecek, öğrenilen konuların kavranması ve yorumlaması daha kolay olacaktır.

İnsanın çocukluğundan itibaren eğitimi, öğrenilen konuların davranışa dönüştürülmesi, toplumsal ve ahlakî kuralların benimsetilmesi uzun ve zorlu bir süreçtir. Eğitim sürecinin sağlıklı yürütülebilmesi ve istenilen hedeflere kısa sürede ulaşılabilmesi için değişik öğretim teknik ve metotları uygulanmaktadır. Bu noktada özellikle düz metne dayalı metinlerin öğretilmesinde şiir dilinden yararlanılması eğitim sürecine önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda atasözlerinin öğretilmesinde destan metinlerine yer verilmesi öğretimi daha kolay ve zevkli hale getirecektir.

Âşık Şiiri

İlk şiirlerin insanoğlunun dinsel törenlerine eşlik ettiği, bilinen bir gerçektir. Çağlara ve toplumlara göre şiir beğenileri, mükemmel şiirin ölçüleri değişse de, iyi şiirin nitelikleri hemen hemen her dilde ve kültürde yukarıda belirttiğimiz ortaklıkları taşır. Destanlar, ninniler, türküler, ağıtlar, insanoğlunun ilk sözlü sanat ürünleri ve ilk şiirleridir. "Türk şiirinin inkişâfı ile ilgilenenler bunu, kesiksiz bir şekilde, XI. Asırda kaleme alınmış olan Kutadgu Bilig ile aynı asırda tespit edilen Mahmut Kaşgarî'deki şiir numunelerine kadar takip edebilirler." (Arat 1986: IX)

Ozanlık geleneğinin Anadolu'da yeni bir terkip kazanmak suretiyle 15. yüzyılın sonları 16. yüzyılın başlarından itibaren âşıklık geleneğine dönüşmesiyle birlikte ozanın yerini âşık, kopuzun yerini ise saz almıştır. Geleneğin temsilcisi âşıklar duygu ve düşüncelerini, hayal ve düşlerini hece ölçüsüyle ve özel biçimlerde dile getirmiş ve manzum ürünler olarak eserlerini ortaya koymuşlardır.

"Âşık edebiyatı Anadolu'da İslâm geleneğinden aldığı unsurlarla gelişip yayılarak, teknik ve içerik yönünden güzel ürünler vermeye başlamış; şiir tekniği, kullanılan motifler ve şiirin ayrılmaz bir parçası olarak görülen müzik yönünden eski şiir geleneği ile bütünleşip, disipline edilmiş devamı durumunda varlığını korumuştur. Türk şiirinin ilk örnekleri daha ziyade dinî konular üzerine örülürken sonraları değişik konular şiirlerde işlenmiştir." (Yardımcı 2011: 11)

Âşık tarzı destanlarda âşıkların yaşadıkları döneme, sosyal ve coğrafî çevreye dair pek çok konuya rastlamak mümkündür. Âşıklar destanlarında yaşadıkları yörenin geleneklerini, göreneklerini, fiziki ve coğrafi özelliklerini, toplumun düşünce sistemini, değer yargılarını, dönemin giyim ve kuşam tarzını, halkın kabullerini sanat ve estetik anlayışını, tarihi ve sosyal olaylarını şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Âşık yaşadığı çevreyi yeniden yorumlayan, kendine göre yeniden şekillendiren sanatkârdır. Eserlerinde çoğunlukla beşerî aşkı dile getiren âşıklar bununla birlikte dinî ve tasavvufî konulara sosyo-kültürel hayata dair uygulamalara, tabiat ve tabiat unsurlarına, tarihî ve millî konulara, sosyal sorunlara, öğüt ve nasihatlere şiirlerinde yer vermişler, yapılan haksızlıkları, adaletsiz uygulamaları eleştirmişlerdir.

Şiir ve Anlatım Gücü

Manevi varlıklar içinde, milletlerin en asil hazinelerini içine alan ve malzemesinin âidiyetinde hiçbir tereddüte yer bulunmayan faâliyet sahalarından birini edebiyat teşkil eder. Bunun, dilden başka, duygu ve âhenk dalgaları ile bağlı olanı şiirdir. (Arat 1986: IX)

Şiir, hayat algısının ve hayata bakışın kelimelerle estetik bir duyarlılıkla ifade edilme durumudur. Şiir aynı zamanda duygu ve düşüncelerin, hayal ve özlemlerin en güzel şekilde dile getirildiği anlatım biçimlerinden biridir. Şiir "zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebî anlatım biçimi"dir. (Türkçe Sözlük 2005: 1867) Şiir sanatı ise dildeki anlam, ses ve ritim öğelerinden yararlanarak bir duygu, düşünce ya da olayı, yoğun ve sıra dışı anlatma sanatı olarak tanımlanabilir. İnsanoğlunun en eski ve kendine özgü anlatı türlerinden biri olması nedeniyle, bu güne kadar anlamının tam olarak açıklanamadığı görülse de şiirin pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan en yaygını ise dilin anlam, ses ve ritim öğelerini belli düzen içinde kullanarak; bir olayı ya da bir duygusal ve düşünsel deneyimi yoğunlaşmış ve sıradanlıktan uzaklaşmış bir biçimde ifade etme sanatıdır.

Şiirin düz yazıdan farkı sadece dizeler halinde yazılması değil aynı zamanda zihinde oluşturduğu çağrışımın, imgenin, sevginin, duyuların ve duyguların önemli bir yer tutmasıdır. Şiirsel anlatımlarda söyleyişin daha müzikal ve etkili olması, duyguların daha güçlü ifade edilmesi, algıların daha ön planda olmasıdır. Şiirde büyüleyici bir güzellik, gizemli bir atmosfer, sözcüklerin ve seslerin birbiriyle bütünlük kazandığı bir ezgi vardır.

"Şiir duygulara hitap eden, orada kök salıp yeşeren, meyvesini hayallerle süsleyip, ahenkle sergileyen bir sanattır. Bu sanatın araç ve amaç olarak kullanımı, diğer edebî türlerden farklı ve önemli bir yere sahiptir." (Yalçın vd. 2002: 181) Şiir, okuyanın his ve fikir dünyasına sadece dilin imkânları ölçüsünde anlamlar kazandırmaz; bunun ötesinde yeni anlamlar katar, bilinenin, alışılmışın dışına çıkarak yeni çağrışımlarla buluşturur.

Çocukluktan itibaren öğrenilen ninni, masal, bilmece, tekerleme, atasözleri gibi halk edebiyatı ürünleri, şiir diliyle tanışmanın ve şiir diline yaklaşmanın da ilk basamağıdır. "Çocuk, hayal ve masal ülkesinin şehzadesidir. O, kendince çizdiği bu diyarda dünyalar kurar, bu dünyaları kendince biçimlendirir. Şiir de bu özelliğinden ötürü çocuğun hayal dünyasıyla daha kolay örtüşmektedir. Şiirde düz ve gerçekçi bir mantık yoktur. Çoğu zaman duygu ve düşüncelerimizi anlatırken hiç de mantıklı olmayan bir biçimde anlatabiliriz. Bu şiir olduğu için hoşa gider. Aynısı bir düz yazıda kusur olarak görebiliriz." (Yalçın vd. 2002: 182)

Şiirin Öğrenme Sürecine Katkısı

Şiir dilinin temel niteliklerinden biri de şairin/aşığın dil malzemesinin seçiminde ve kullanımında büyük bir hassasiyet göstermesi, dinleyicide kulak zevki uyandıracak şekilde birbiriyle uyumlu kelimeleri aynı mısrada, dizede veya dörtlükte yoğurmak suretiyle sanatkârlığını sergilemesidir. Şair/âşık bunu yaparken pek çok edebî sanatı, (mecaz, istiare, teşbih, kinaye, tevriye, tezat vb.) eserinde doğrudan doğruya kelimelerin anlamları üzerine inşa eder ve kullandığı şiir dilini zenginleştirmiş olur. Şiirde kullanılan kelimelerin insan üzerindeki etkileri arasında yer alan duygu değeri, dilin/kelimenin ses değeri, ahengi, musikisi ve ritmi şiir dilinin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Kişilere sosyal bilimlerin kavratılmasında edebî metinlerin kullanılması konunun uzmanları tarafından tavsiye edilen bir yoldur. "Özellikle 1990'lı yıllarda, sayıları gittikçe artan sosyal bilgiler eğitimcilerinin, edebî çalışmaların sosyal bilgiler öğretimine önemli katkılarının olduğunu kabul etmeye başladıkları görülmüştür. ABD'de birçok eyaletin eğitim programlarında yer alan rehber ilkelerinde, özellikle ilköğretimde, edebiyat ve sosyal bilgiler arasındaki güçlü ilişki vurgulanmıştır." (Govan ve Guzzetti)

İlk ve ortaöğretim öğrencilerinin eğitim ve öğretiminde kullanılabilecek yöntemlerden biri de "şiirle öğretim"dir. Düz metne dayalı, uzun ifadelerden oluşan edebi ürünlerin anlatımları ve öğrencilere öğretimi güç olabilmektedir. Genellikle mecazi anlam taşıyan atasözlerini anlama, ilk bakışta anlaşılması kolay bir cümle gibi gözükmektedir. Ancak halkın ortak düşüncesini, inancını, duyusunu, ahlak anlayışını, kültürünü, felsefesini yansıtan bu söz kalıplarının tarihî derinlikleri nedeniyle yeni nesil atasözlerini oluşturan bazı kelimelerin anlamlarını bilmemekte ve bildirilen yargının ne olduğunu algılayamamaktadır. Ayrıca atasözlerinin uzun anlatımlar içinde düz metne dayalı metinler arasında verilmesi bu anlama ve algılama olayını daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin yeni ve kendisine güç gelen kavramları öğrenmek için okumaya baş vurduğunda onları zihinsel yönden aktif, eşleştirici ve ilgisini çekici bir metin yapısı gerekmektedir. Bu öğrenme süreci şiir yöntemiyle yapıldığı takdirde öğrencilerin atasözleri öğrenimine karşı algıları ve tutumları zamanla belirginleşecek ve yerleşecektir.

Atalarımızdan miras kalmış, yol, yöntem gösteren, öğüt veren kalıplaşmış sözler olan atasözlerinin öğrencilere öğretilmesinde şiirden özellikle de âşık şiiri metinlerden yararlanılması, destan metinlerinin atasözleri ile öğretilmesi, öğrenme sürecine katkı sağlayacak, öğrenme daha zevkli ve kalıcı hale gelecektir.

Destanların Eğitimdeki İşlevi

Destanların anlatım tutumları (eda) açısından güldürmeye/eğlendirmeye yönelik işleyiş (mizah), övmeye (methiye/güzelleme), yermeye (taşlama/eleştiri), şikâyet etmeye (şikâyetnâme/dilekçe), öğüt vermeye (atasözü destanları), bilgilendirmeye yönelik (didaktik/haber destanları), yas tutturmaya yönelik (ağıt destanlar), hüner göstermeye öğünmeye yönelik işleyişlerinden (Çobanoğlu 2000: 92-111) söz etmek mümkündür. Destanların fonksiyonları açısından ise kamuoyu oluşturma, reklamcılık, eğitim, habercilik, eğlendirme (Çobanoğlu 2000:

112-122) amaçlı kullanımları vardır. Bu işlevler arasında okullarda öğrencilerin eğitimine ve halkın yaygın eğitimine yönelik kullanımları en önemli işlevleri arasında yer alır.

"Destanların istisnasız tamamının yerine getirdiği yegâne işlev halkın yaygın eğitiminin sağlanmasıdır. Bu eğitimin iki boyutundan söz edilebilir. Birincisi toplumda yerleşik durumda olan bilgi ve inançların destanlar tarafından güncelleştirilerek tekrar topluma döndürülmesidir. Âşıklar geleneksel değerleri güncelleştirerek tekrar edip güçlendirmeleri konusunda destanların dolayısıyla kendilerinin yaptıkları yaygın eğitimin farkındadırlar." (Çobanoğlu 2000: 119)

Atasözlerinin Şiirsel Yapısı

Bir fikri, öğüdü daha çok mecaz yolu ile kısa ve kesin olarak anlatan, eskiden beri söylenegelmiş özlü sözlere atasözü denir. Daha geniş tanımı ile atasözü, "atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları hükümleri hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemeler yolu ile veren; bir çoğu mecazî anlam taşıyan; yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde nesilden nesile geçerek yaşayan, anonim nitelikteki özlü sözdür." (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.1, 1986: 1977) Türk halk edebiyatının en önemli ürünleri arasında yer alan atasözleri Türk halkının yaşama biçimini, düşünü tarzını göstermesi bakımından önemlidir. Bir tür olarak insanlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren yapısal ve işlevsel zorunlulukların neticesinde ortaya çıkan atasözleri (Yurtbaşı 2012: XI) dönemin sosyo-kültürel yaşantısına dair pek çok konuyu içinde barındırması yönüyle de ayrı bir önem taşırlar.

Atasözleri belli bir kalıp içinde belli sözcüklerle söylenen sözlerdir. Yapısında belli bir ses ve söz uyumu barındırması nedeniyle atasözlerini oluşturan sözcükler anlamdaşı sözcüklerle yer değiştirilemez.

Atasözünün nükteli, zihinde kalıcı ve uyarıcı etkisi yaratan, öncelikle dengenin telaffuz edilen söylemdeki etkisidir ve bu denge çok belirgin olarak ikili bir kompozisyon doğmaktadır. Bir başka ifadeyle, atasözleri iki kısımdan oluşur ve ikinci kısım birinci kısımda ifade edilen fikri ve anlamı kuvvetlendirir. Yapısal bakımdan, atasözü genellikle ortasından açıkça görülecek şekilde ikiye bölünmüş cümledir. Bu durumu, "Ağırlık altın kale, hafiflik başa belâ.", "Sabreden derviş, muradına ermiş.", "Aç ne yemez, tok ne demez.", "Amcam, dayım, herkesten aldım payım.", "Arpa buğday aş olur, altın gümüş taş olur.", "At beslenirken, kız istenirken.", gibi atasözleriyle örneklemek mümkündür. Bazı durumlarda ise iki cümle veya mısra şeklindedir. Bu tür atasözlerine örnek olarak, "Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.", "Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane." Ancak neredeyse her durumda bu iki kısmın kafiyelendiği veya düzenli sesler ve ritmi gerektiren ses ve söz sanatlarıyla inşa edildiği görülmektedir. Bu nedenle de atasözleri ve deyimlerin büyük çoğunluğu redifi, kafiyesi bakımından şiir parçalarını hatırlatmaktadır. Dahası pek çok araştırmacı tarafından da bir çoğu şiir sayılmıştır. (Yurtbaşı 2012: IX)

"Bir milletin hayat görüşüne ve kültür birikimine dayanan atasözleri, iç kuruluş ve dış yapı yönünden taşıdıkları özelliklerle edebî türler arasında ciddi bir yere sahiptir. Atasözleri sözlü gelenekte olduğu kadar kültür hareketini geliştiren zümreler tarafından da bilhassa olaylar karşısında, görüşlerine kuvvet kazandırmak için sıkça baş vurulan bir ifade vasıtası olmuştur." (Öztürk 1985: 257-263) Yine nasihat destanlarının içinde sıklıkla kullanılan "Deyimler ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına, koca bir anlam sığdırılmıştır." (Aksoy 1983: 47)

"Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenilen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de, atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir. Bu bağlamda, dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibariyle, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade

etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Tarih boyunca, birbirinden hayli uzak coğrafyaları vatan haline getirmiş olan Türklerin, atasözlerinde dile gelen düşünme tarzının esasta aynı olması sebebiyle, tek bir zihin ülkesinde yaşadıkları ve aynı sosyal psikolojiyi yaşadıkları görülmektedir. Bu nedenle de, Türk atasözleri, milli karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe, vb. farklılıkların ötesinde bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır." (Yurtbaşı 2012: V)

Atasözlerinin Yer Aldığı Destan Metinlerinden Örnekler

Özkul Çobanoğlu (2000: 103) destanların anlatım tutumu (eda) açısından özelliklerini dile getirirken destanların öğüt vermeye yönelik işleyişinden (atasözü destanları) söz eder ve âşığın dinleyicisine kendi hayat tecrübesinden veya sözlü kültür ortamında yaygın olarak atasözü formunda yaşayan halk felsefesinden temaları ve onları içeren deyim ve atasözleri kullanmak suretiyle öğüt vermeye yönelik olarak ele alış tarzı veya anlatım tutumu olarak değerlendirir. Çobanoğlu ayrıca "nasihatname" veya "atasözü destanları" olarak bilinen destanların tamamı başta olmak üzere pek çok destanın öğüt vermeye yönelik bir işleyiş veya anlatım tutumuyla (eda) oluşturulduğunu belirtir.

Bu bağlamda âşık şiirinde öğüt ve nasihat konuları başta olmak üzere sık sık atasözlerine yer verildiği görülür. "Halk şairleri, içerisinde yaşadığı toplumu iyiye, doğruya ve dürüstlüğe yönlendirmek amacıyla, halkın önemsediği ve değer verdiği konularda öğüt verici destanlar yazarlar. Öğüt ve nasihat niteliğinde olan bu destanlarda çoğu zaman halk kültürünün ve düşüncesinin ürünü olan klişeleşmiş söz, deyim ve atasözü kullanılır." (Aslan 1978: 203) Böylece dile getirilen konunun, verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılması ve zihinlerde uzun süre kalıcılığı sağlanmış olur.

Âşık şiirinde, müstakil atasözleri destan örneklerine rastlanıldığı (Dilçin 2004: 327-330) öğüt ve nasihat konulu destanların bazı bölümlerinde de atasözlerine yer verildiği görülür.

Âşık şiirinde yer alan atasözlerinden bazı örnekler alfabetik bir sıra dâhilinde şöyledir:

"Aç tavuk kendini darı ambarında görür"

Kocaman sizlere öğüt veriyor
Bekârlara bir evlenmek diliyor
Aç tavuk rüyada darı görüyor
Bu hayırlı işte elin olmazsa (Sever 2004: 238)

"Ağaç yaprağıyla güzeldir/gürler" (Parlatır 2010: 65)

Çoklar bölündükçe düşman payıdır,

Azlar toplandıkça büyük sayıdır,

İnsanı yücelten emmi, dayıdır,

Ağaca ululuk dalından gelir. (Sakaoğlu 1987: 183)

"Akıllı köprüyü arayıncaya kadar deli suyu geçer" (Parlatır 2010, 75)

Huzurî gel yeter eyleme keder

Başa gelir her ne ise mukadder

Aklı olan hesap edene kadar

Deli olan yahu köprüyü geçti. (Dizdaroğlu 1949: 145)

"Bal tutan parmağını yalar"

Âdetu'llah budur ezel ü âbâd

Kul kula sebeptir ey dil-i nâ-şâd

Baya gedâ hizmet etmeden murâd

Bal tutan parmağın yalar demişler (Dilçin 2004: 328)

"Bir dana bir nahır malı lekeler"

Âlem ile hoş geçinmek güzeldir.

Derler ki ziyankâr ömrü kısaldır.

Eskilerden kalma darb-ı meseldir:

"Bir dana bir nahır malı lekeler" (Aslan 1978: 204)

"Bugünün işini yarına bırakma" (Parlatır 2010: 149)

Aldanma cihanın sakın varına

Bir nefesi verme cihan varına

Bugünkü işini koyma yarına

Yar yıkıldığı gün tozar demişler (Dilçin 2004: 327)

"Dağdan gelen bağdakini kovar"

Gerçi çok cihanda boşa yelenler

Kanda bilmeyenler kanda bilenler

Böyledir kaide *dağdan gelenler*

Bağda olanları kovar demişler (Dilçin 2004: 328)

"Eceli gelen it /köpek, cami duvarına siyer/işer " (Parlatır 2010: 201)

Ummadık taş düşer başım yarar
Sirkenin keskini küpüne zarar
Eceli gelmiş it dağda kurt arar
O kadar ileri gitmesinler haaa (Sever 2004: 151)

"Ele verir talkını kendi yutar salkımı" (Parlatır 2010: 211)

Kominist'ler eziyor masum Afgan halkını
Ellerinden alıyor namusunu mülkünü

Meclis kürsülerinden *ele verip telkini*
Kendi salkım yutanlar neden susuyorsunuz (Sever 2004: 122)

"El kazanı ile aş kaynamaz" (Parlatır 2010: 212)

Kul Ahmet'im her misafir kovulmaz

Derisi patlayan davul dövülmez

Elin gözü ile Leylâ sevilmez

Herkes gözü ile bakar demişler (Hüseyin 1978: 283)

"Gün doğmadan neler doğar"

Gerek şakî olsun gerekse saîd

Kereminden Kerîm eylemez baîd

Böyledir Mevlâ'dan kesme sen ümîd

Gün doğmadan neler doğar demişler (Dilçin 2004: 329)

"Her yüzüne güleni dost zannetme"

Arz eyle bu kendi kendi özüne

Dost addetme her güleni yüzüne

İncitme dostunun doğru sözüne

Doğru söz insana batar demişler (Dilçin 2004: 328)

"İyi dost kara günde belli olur" (Parlatır 2010: 343)

Âşık İsmet, geldi sonu

Fırsat kulun mehengidir.

Atasözü var ya hani;

"İş düşerse, dostun, dostun tanı."

Fırsat kulun mehengidir. (Kaya 1984: 128)

"Kendi düşen ağlamaz" (Parlatır 2010: 385)

Nefise uyan, çürüngünü sağlamaz,

Vefasız dünyaya, meyil bağlamaz,

Bir misal var "kendi düşen ağlamaz",

Düşüp bir çukura sızlanmıyasın. (Aslan 1978: 202)

"Keskin sirke kabına /küpüne zarar" (Parlatır 2010: 387)

Tut Atalar sözün kalb-i selim ol

Gönülden gönüle yol var demişler

Gider yavuzluğu tab'ı halim ol

Sarp sirke kabına zarar demişler (Dilçin 2004: 327)

"Tek taştan duvar olmaz" (Parlatır 2010: 513)

Her şeye bir değer katan sebep var,

Irmağa coşkunluk selinden gelir.

Taş kendi kendine olamaz duvar,

Kula padişahlık elinden gelir. (Sakaoğlu 1987: 183)

"Tırnağın varsa başını kaşı" (Parlatır 2010: 517)

Ey Kul Ahmet yine dökme göz yaşı

Her taraftan değdi engelin taşı

Tırnağın var ise başım kaşı

Kardeşten kardeşe fayda yok imiş (Hüseyin 1978: 250)

"Ummadığın taş, baş yarar" (Parlatır 2010: 525)

Ummadık taş düşer başım yarar
Sirkenin keskini küpüne zarar
Eceli gelmiş it dağda kurt arar
O kadar ileri gitmesinler haaa (Sever 2004: 151)

"Yalancının mumu yatsıya kadar yanar" (Parlatır 2010: 542)

Işıldak yanında ışınmaz fener
İleri saflarda yer almak hüner
Yalancının mumu yatsıda söner
Gönüller sultanı Demirel Baba (Sever 2004: 211)

"Yiğit lâkabıyla anılır" (Parlatır 2010: 558)

Bir yahşi ad bırak, cihana gönül,

Yiğid ölür, namı kalır meydanda,

Kem kelâm getirme, dihana gönül

Hakikat kelâmı kalır meydanda (Aslan 1978: 182)

Sonuç olarak eğitim öğretim sürecinde atasözlerinin öğretilmesi zihinlerde daha kalıcı hale gelebilmesi için kullanılacak etkin yöntemlerden biri de "şiirle öğretim"dir. Şiirde kullanılan kelimelerin ahengi, musikisi ve ritmi insan üzerindeki etkileri insan üzerinde bir duygu yoğunluğu oluşturmakta ve öğrenmeyi daha zevkli ve eğlenceli hale getirmektedir.

İlk şiir örnekleri olarak kabul edilen destanların güldürme/eğlendirme, övme, yerme, şikayet etme, öğüt verme, kamuoyu oluşturma, reklamcılık, eğitim, habercilik, bilgilendirme, yas tutturma gibi bazı işlevleriyle birlikte okullarda öğrencilerin eğitimine ve halkın yaygın eğitimine yönelik kullanımları en önemli işlevleri arasında yer alır.

Destanlarda (âşık şiirinde) öğüt ve nasihat konulu şiirler başta olmak üzere sık sık atasözlerine yer verildiği görülür. Atasözleri nesillerin birbirini anlamaları, kültürel bağlarını koruyabilmeleri açısından en önemli kültürel hazinelerimizden biridir. Atasözlerinin önemi hemen her dönem değerini korumuş ve nesillere rehber olma işlevini yitirmemiştir. Bu bağlamda özellikle eğitim öğretim işlevi göz önünde bulundurulduğunda atasözlerinin eğitimin ilk basamaklarından itibaren öğrencilere öğretilmesi oldukça önemlidir.

Atasözlerinin öğrencilere öğretilmesinde şiirden özellikle de destan metinlerinden (aşık şiiri metinlerinden) yararlanılması, atasözlerinin destan metinleri ile öğretilmesi şiirin gücünden de yararlanmak suretiyle öğrenmeyi daha zevkli ve kalıcı hale getirecektir.

Örneğin "Ağaca ululuk dalından gelir." atasözü düz bir metin içinde verildiği takdirde öğrenciler için sözcüklerin ağaç, ululuk, dal gibi kelimelerin ilk anlamları akla gelecek, atasözünün çağrıştırdığı anlamın kavranması daha zor olacaktır. Ancak âşık şiirinde yer aldığı şekilde:

Çoklar bölündükçe düşman payıdır,

Azlar toplandıkça büyük sayıdır,

İnsanı yücelten emmi, dayıdır,

Ağaca ululuk dalından gelir. (Sakaoğlu 1987: 183)

sözleriyle öğrenciye öğretildiğinde şiir dili öğrencide kulak zevki uyandıracak, hem anlam hem de şekil yönüyle birbiriyle uyumlu kelimelerin dörtlükte yer alması nedeniyle öğrencide anlamayı ve öğrenmeyi kolaylaştıracak, atasözü şiir ezber tadıyla öğrenilecek, zihinlerde daha kalıcı olacaktır. Mısralarda yer alan duygu değeri, dilin/kelimenin ses değeri, ahengi, musikisi ve ritmi öğrenmeyi daha zevkli ve istekli hale getirecektir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Ömer Asım. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1983

ARAT, Reşit Rahmeti. Eski Türk Şiiri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986

ARTUN, Erman. Türk Halk Edebiyatına Giriş, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004

ASLAN, Ensar. Sabit Müdamî, Doğu Anadolu Saz Şairleri, (İkinci Kitap), Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1978

ÇOBANOĞLU, Özkul. Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000

ÇOBANOĞLU, Özkul. Aşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul, İstanbul: 3 F Yayınevi, 2007

DİLÇİN, Cem. Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004

DİZDAROĞLU, Hikmet. Yusufelili Huzurî,Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri, Ankara: Ulus Basımevi,1949

HÜSEYİN, Hasan. Kul Ahmet, Bil-Tek Yayınları, Ankara: Çağ Matbaası, 1978

KAYA, Doğan. "Âşık İsmetî-Hayatı ve Deyişleri", Sivas: Esnaf Matbaası, 1984

MC GOVAN, T., GUZZETTİ, B.. "Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi" Çev: Ahmet Doğanay *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*

<http://turkoloji.cu.edu.tr > (E.T: 07.05.2013)

ÖZTÜRK, Ali. Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1986

PARLATIR, İsmail. Atasözleri, Ankara: Yargı Yayınevi, 2010

SAKAOĞLU, Saim. "Senin Aşkınla" Kadirlili Âşık Halil Karabulut, Konya: Nur Matbaası, 1987

SEVER, Arzu: Âşık Kadirlili Abdulvahap Kocaman, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2004

Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi, İstanbul: Dergâh Yayınları, C.I, 1986

Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yay., 2005

YALÇIN, Alemdar/ AYTAŞ, Gıyasettin. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002

YARDIMCI, Mehmet. Türk Halk Şiiri, Ankara: Ürün Yayınları, 2011

YURTBAŞI, Metin. Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: ex.cel.lence publishing. 2012